

A Festeticsék megjelenése Keszthelyen, a földesúri hatalom kiterjesztése⁺

SZALMA ZSUZSANNA történelem--orosz szakos középiskolai tanár

Már az 1715-ös összeírás részbirtokosnak tüntette fel Festetics Pált. 1736-ban Pethő János halálával a zalai Pethő családnak magvaszakadt. Festetics Pál fia, Kristóf apránként megvásárolta a Pethő-család nőági rokonaitól a vagyont.¹ Miután Festetics Kristóf a Pethőektől megvásárolt birtokra vonatkozólag megszerezte a királyi megerősítést, arra irányult minden igyekezete, hogy valamiképpen megegyezzen azokkal, akik jogos, vagy jogtalan igényeikre támaszkodva pört indíthattak ellene.² Megnyerve ezeket a pereskedéseket hozzálatott földesúri jogainak érvényesítéséhez.

1739. március 14-én Hertelendy Gábor, Zala megye szolgabírája Borsó Ferenc városbíróhoz és általa az egész városhoz, azzal a kéréssel fordult, hogy akinek szabadságlevél vagy más szerződés van birtokában, az Festetics Kristófnak, mint a Pethő család jogait öröklő földesúrnak adja át.³

Festetics Kristóf szerint a keszthelyiek kezében lévő földek nemesi jószágok voltak, amelyek a várhoz vagy az előző földesura allódiáimaihoz tartoztak, amelyeket ők szabadon elcseréltek, elzálogosítottak.⁴ Ezen ügyleteket számtalan földvételi irat bizonyítja: "En Varga Mihály Keszthely Mező Városán T. N. Zala vármegyében... adom tuttára... hogy attam el zálogban levő egy hold Szántó földemet öt Forintért Tütő Józsefnek Feleségének Vlasics Évának. Keszthely 14-a Apr. 1728. Délrül való egy darab sűrűvel."⁵

A keszthelyiek nem akarták "a súlyos pernek kétséges kimenetelét" vállalni, inkább visszabocsátották a kezüknél le-

⁺ A nyiregyházi Országos Tudományos Diákköri Konferencián miniszteri dicséretben részesített dolgozat.

vő jószágokat potom áron Festetics Kristófnak. A Festetics-család földvásárlásai a mezőváros területén még a 70-es évekig is elhúzódtak.⁶

1740-ben a bormérés után évi 30 forint árendát voltak kénytelenek vállalni a földesúr javára.⁷

1741-ből fennmaradt robotjegyzék szerint általában 3--4 napot teljesítettek robotban a keszthelyiek. A robotjegyzék egyúttal Festetics Kristóf jószágvételeire és Keszthely előző uraira is utal. Báró Bakács Lukácstól megváltott jószágon 24 fő robotolt, átlag 3--4 napot, Bakó Farkastól szerzett részen 49 napszámos, 3 napot 9-en, 4 napot 11-en és 5 napot 23-an teljesítettek évente. A Polgárvárosban Bakó Farkas birtokain nem ritkaság az évi 10, de előfordul az évi 20 napi robot is. Báró Bakács Benedek maradékaiból váltott részen 16 fő 2--3 napot robotolt. A Nyers familia 5 jobbágya évi 4 napi kézimunkával tartozott urának.⁸ Ezeket a robotszámokat Festetics Kristóf továbbra is megkövetelte.

A keszthelyi polgárság rétet, szántót vásárol örökáron a környéken, főleg Zsiden. 1747-től Festetics Kristóf elrendeli, hogy ezek a vásárlások csak zálogbavételnek minősíthetők és a zsidiek váltsák vissza.⁹

"Alsó-Zsiden megírott Nemes Vármegyében Lévo Helységben Lakozó Borda Gergell és Ferencz Testvér Attyafiai Nagy Tekintetű Tolna i Festetics Kr... Uramnak, mint földes Urnak engedelmébül akitü vett rhétet tülünk kiváltván... azon 74 foréntunkat mai napon minékünk minden fogyatkosság nélkül letették."¹⁰

A visszaváltások elhúzódtak 1762-ig. Az intézkedések oka: a robotoló zsidí gazdáknak könnyebbséget szerezzen a jószáguk eltartása, valamint a szabadságukkal büszkélkedő keszthelyieket visszaszorítsa. Tehát ez a visszaváltás a polgárok egyik vagyonosodási útjának elvágása lett.¹¹

Ugyancsak a városiak kárára, de a saját hasznára kezdte eltiltani Festetics Kristóf a közös legelő- és erdőhasználat-tól a keszthelyieket. Erre utal egy 1736-ból fennmaradt val-lomás: "18 esztendeig volt ezen Keszthelyi Lakos vallya: hogy Tomai, Faludi és Fenéki Határoikon minden tilalom és háborga-

tás nélkül békességesen fűellettek és fáasztak..."¹²

A földesúri hatalom Keszthely egész működését ellenőrzése alá akarta vonni. Arra törekedett, hogy a mezőváros bírása és egész előljárósága a földesúri felsőbbség gazdasági kiszolgálója legyen a szolgáltatások beszedésével, az úri adók kezelésében.¹³

A földesurak törekvése, hogy a falusi előljáróságot, bírákat, esküdteket is saját érdekeik szolgálatába állítsák, általános jelenség volt a XVIII. század derekán.

Festetics Kristóf megszüntette a mezőváros szabad bíróválasztási jogát. 1765-ben a három megüresedett esküdti állást kinevezéssel kívánta betölteni. Az 1765. május 1-i tanácsülés nem tett eleget a földesúr felhívásának, helyette 3 régi "hiv eskütt"-et választottak meg.¹⁴

Festetics Kristóf a választást megsemmisítette, mert megsértették vele földesúri jogait. Az új jelöltek felerészben az uraság által betelepített német iparosokból állottak. Bár a városiak kérték a "Tettes Uraságot, terhére ne legyen, hogy a megnevezett személyek ellen fölkiáltottunk", mégis a bírónak, aki az előbbeni választást a földesúr akarata ellenére vezette, távoznia kellett.¹⁵ A nép viszont az újonnan megválasztott előljáróságban jogainak árulóját s az uradalom csatlósát tekintette, mely "nem a szegénységnek hasznát szomjuhoz zák, hanem ellenben macokat hizlalják."¹⁶ Keszthely esztendőről esztendőre "nagyobb és súlyosabb terhet hordozott" nyakán, s annyira elszegényedett, hogy a király, a vármegye és a földesúr "szolgálatjának végben vitelére csaknem alkalmatlanná lett."¹⁷

Keszthelyhez hasonlóan, Vasvár mezővárosát is teljes földesúri alávetettség fenyegette. Keservesen panaszkodott, hogy "a Festetics Uri ház ... az egész időtül fogva jobbágyi és paraszti járom alá hódéttani nemcsak kívánt, hanem minden kigondolható utakon és módokon ugyan kényszerít is." Kijelentették a vasváriak, hogy Festetics Kristóffal kötött szerződésük "nem szabad jóakaraturukból" történt. De ők is hiába zörgettek kérényeikkel, panaszaiikkal "az irgalmasság ajtaján". A keszthelyiek azonban az "uri rendet, melyet Festetics Kristóf fundált

közeikben" 1766 tavaszán fenekestől fölfordították.¹⁸

A keszthelyiek fellépésére nagy hatással volt az 1765-ben fellobbanó és futótüzként terjedő nyugat-dunántúli parasztmozgalom. A Dunántúlon, ahol a nagybirtokosok a legmesszebbmenően ki akarták használni az árutermelésben rejlő lehetőségeket, ezért az 50-es évektől mindegyre gyűlő paraszti ellenállás kiváltója a majorsági gazdálkodás előretörése volt. Az uradalom a közös legelőt tilalmazta, rétet, szántót elvett, vagy felcserélt. A régi urbáriumot vagy szokást félrelökte, "urbéri regulációt" hajtott végre, azaz önkényesen növelte a jobbágyok terheit. A heti 1--2 robotot mindennaposra fogta. A bormérésből is kitérte a jobbágyokat. Nyakukra bírónak a maga emberét ültette.

A keszthelyiek fellépése a városi tanács ellen irányult. A nép számadásra kényszerítette tagjait: miért vették ki az egész városnak majdnem harmad részét a királyné szolgálatából /a belső, földesúri szolgálatban álló lakosokat, mintegy 80 szolgát mentesítettek az állami adóterhektől/.

A tanács előljáróságai gyanús manipulációkat folytattak a szabálytalanul kiosztott hadiadók körül: kirováskor nem számították le azt, amit a lakosság természetben fizetett, hanem megegyeszer kivetették a szegényekre, a különbözetet maguknak tartották meg. Hová lesz a városi korcsmák haszna? -- kérdezték a helybeliek. Miért nem a megye megállapítása szerint vetik ki a porciómennyiséget? Miért nem fizetik ki azoknak a fuvarbért, akik a királyi szabályzat szerint teljesítették a forspontot?

A különböző szolgáltatások által széttagolt köznép és a városi előljáróság harca nem szűkíthető le a parasztságnak a hűbérúr elleni harcára. A mezőváros egyes rétegein belüli harcról van szó. Keszthelyen nem hiányzott az a mezővárosi forrongó plebejus elem, amely a felkelt jobbágyoságnak szövetségese lett volna.¹⁹ A mezővárosi szegénység harcának megszervezője Kenyeres Péter prókátor volt, akiben megbizott a "községnek alla és szegénye".

"Kenyerest egyedül tartják egy igaznak,
azértis nevezik Hajnali Csillagnak."²⁰

A prókátor az adózó városiak nevében 8 pontban foglalta össze panaszait, amelyben felelősségre vonta a földesúri érdekeket szolgáló birót és esküteket.

Kenyeres Péter először barátilag figyelmeztette a városi tanácsot a visszaélésekre. A megye alispánja azonban elfogatta, és mint "a közbéke megzavaróját", keményen megkötözve 1766. április 19-én maga elé vezettette. Miután megtudták a városiak, hogy Kenyerest elfogták, éjszaka megtámadták a bíró házát, és ekképpen fordultak hozzá. "Te vagy az a gaz ember, hazug, huncfut, a ki elárultad a mi igaz emberünket. Köttözzük meg, mint a disznót, vigyük el, nem vagy bíránk, hanem szolgánk."²¹

1766. április 20-án a "községnek alla és szegénye" a város biráját, esküdtjeit, nótáriusát, preceptorát megfogatta és dobzóval, kit vasra vert, kit kalodába tett.

"Hozzák Kalodát is hamar a piacra,
Esküttek számára bizony nem is másra,
had nyögjenek abban község látására,
mignem vezettetik eők is Csillagjokra."²²

A megrémült megye kénytelen volt szabadon bocsátani Kenyerest, aki kérvényt terjesztett a királynő elé a városon esett sérelem orvoslásáért és elpanaszolta személyes sérelmét is.

A helytartótanács leirata nyomán történt felülvizsgálat eredménye nem lehetett kétséges. Kenyerest ügyének tárgyalásáig is börtönbe vetették. A megyei ítélőszék a parasztoktól összegyűjtött pénzek visszafizetésére ítélte, megfosztotta az ügyvédi gyakorlat folytatásának jogától, s nem helyezte szabadlábra mindaddig, míg az ítéletet az udvar jóvá nem hagyta.²³

A városiak mindvégig aggodalommal kísérték ügyük szószólójának sorsát.

"Ez képzi/képzeli/ halálát, amaz Csigázását,
ez még is rabságát, amaz pálcázását,
ez pénztekezését, s meg is duplázását,
ritka ki reméli száraz bocsájtását."²⁴

Az ítélet meghozatala után sem engedelmeskedtek a keszthelyiek. Amikor 1766. június 9-én a fenéki hid melletti töltésre

rendelte a bíró őket, a dobszóra összegyűltek ugyan, de nem engedelmeskedtek a parancsnak.²⁵ Birájukat meg akarták verni, miért parancsolta őket Somogyba padlófaragásra. Az öregbíró minden éjszaka lesték, hogy agyonverjék. Még gróf Festetics Pál sem tudta elfelejteni és megbocsátani a keszthelyieknek "üdvözült édes atyjához mutatott gorombaságokat s vakmerő indulatokból származott garázdaságokat."²⁶

J E G Y Z E T E K

1. DEGRÉ Alajos: A keszthelyi polgárság urbérelleses mozgalmái. Veszprém m. Múzeumok Közl. 1964. 263.
2. SZABÓ Dezső: A herceg Festetics család története. Bp. 1928. 111.
3. BONTZ József: Keszthely város monográfiája. 1896. 120--121.
4. SZÁNTÓ Imre: A parasztság kisajátítása és mozgalmái a dunántúli Festetics birtokon. Bp. 1954. 67.
5. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. Földvételek 1728, 1734, 1761, 1770.
6. Uo. 1740.
7. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
8. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. -- Jobbágyok conscrip-tiója. 1741.
9. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
10. Zala megye Állami Levéltár Acta sedium dominálium 1762. 8.
11. DEGRÉ Alajos: i. m. 263.
12. Országos Levéltár, Festetics család levéltára. Birtokigazga-tási iratok 1143. 1736.
13. SZÁNTÓ Imre: i. m. 68.
14. Uo.
15. Keszthelyi Balatoni Múzeum hit. más. 1765/v. 11.
16. VÖRÖS Károly: 1766. évi keszthelyi parasztmozgalom leírása. Magyar Helikon 1952.
17. Uo.
18. SZÁNTÓ Imre: i. m. 69.
19. Uo. 83.
20. VÖRÖS Károly: i. m.
21. SZÁNTÓ Imre: i. m. 85--86.
22. VÖRÖS Károly: i. m.
23. SZÁNTÓ Imre: i. m. 87.

24. VÖRÖS Károly: i. m.
25. SZABÓ Dezső: i. m. 123.
26. SZÁNTÓ Imre: i. m. 87.